



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het rampenfonds

Bunt, J.E. van de

Citation

Bunt, J. E. van de. (2016, June 30). *Het rampenfonds. Meijers-reeks*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/42875>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/42875>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The handle <http://hdl.handle.net/1887/42875> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bunt, J.E. van de

Title: Het rampenfonds

Issue Date: 2016-06-30

DEEL III

Beschrijving en onderzoek schadefonds

In de volgende vier hoofdstukken worden vier rampencasus naar aanleiding waarvan schadefonds zijn opgericht besproken. Elk hoofdstuk begint met een korte voorgeschiedenis, om een beeld te schetsen van de ramp in kwestie. Soms vraagt dit om een korte toelichting, bijvoorbeeld van een bepaald ziektebeeld. Dan komen de civiele procedures in beeld die door de slachtoffers of door belangenorganisaties zijn gevoerd. Daarna volgt een weergave van de belangrijkste problemen in en rondom het aansprakelijkheidsrecht. Vervolgens wordt een schets van het schadefonds gegeven: de doelstelling, de schadevergoeding, de voorwaarden en de procedure. Ten slotte zal een beoordeling van het schadefonds plaatsvinden vanuit vier belangrijke gezichtspunten: worden de problemen van het aansprakelijkheidsrecht opgelost, is aan de eigen doelstelling voldaan, worden de functies van het aansprakelijkheidsrecht vervuld en komt het fonds tegemoet aan de mogelijke plicht tot oprichting? Deze gezichtspunten corresponderen met vragen afkomstig uit het toetsingskader.¹

1 Uit hoofdstuk 2: alle vragen; uit hoofdstuk 3: vraag 6; uit hoofdstuk 4: alle vragen; uit hoofdstuk 5: vragen 1, 3 en 4. Een keuze is gemaakt om de lezer niet te vermoeien met details en al te veel herhaling. De overige vragen uit het toetsingskader zullen worden beantwoord in hoofdstuk 10.

6 | De legionella-uitbraak in Bovenkarspel

6.1 VOORGESCHIEDENIS

Nadat in 1999 een ongebruikelijk aantal patiënten met een zogenaamde legionellabesmetting werd opgenomen in het ziekenhuis in Hoorn, bleken de patiënten allen bezoekers van de Flora, een bloementoonstelling en consumentenbeurs in het West-Friese Bovenkarspel.¹ In totaal werden 200 mensen ziek. De Flora heeft plaatsgevonden van 19 tot 28 februari 1999 en is bezocht door 80.000 bezoekers.

Deze ziekte leidde tot (langdurige) ziekenhuisopname (66 procent) en tot opname op de intensive care van het ziekenhuis (21 procent).² Binnen korte tijd zijn 33 van de zieken aan de besmetting overleden. Een deel van de overlevenden heeft blijvende klachten aan de ziekte overgehouden.

Op 14 maart 1999 is een onderzoeksteam van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) gevormd om de oorzaak van de legionella-epidemie in Bovenkarspel te achterhalen. Uit de eindrapportage van 23 augustus 1999 kwam naar voren dat twee stands met whirlpools op de Flora bron kunnen zijn geweest voor besmetting met een zeer agressieve variant van de legionellabacterie. De conclusie was dat een stand met een whirlpool die bij de ingang van de Flora stond waarschijnlijk het meest heeft bijgedragen aan de veroorzaking van de epidemie; in die whirlpool was het water al die dagen niet ververst, terwijl het water op een constante temperatuur van 37° à 38°C werd gehouden, en continu in werking was.³ Niet uitgesloten kon worden dat een tweede stand met een bubbelbad waar de legionellabacterie is aangetroffen heeft bijgedragen aan de besmetting, maar in dat bubbelbad werd een lage concentratie legionellabacteriën aangetroffen, het water werd gedurende de Flora ververst en het water bubbelde slechts tijdens demonstraties van het bad.

1 Zie uitgebreid het RIVM-rapport: Den Boer 2001; *Kamerstukken II*, 1999/2000, 26 442, nr. 1 (Brief van de minister van VWS aan de Tweede Kamer van 15 maart 1999). Ook over het legionellafonds: Van den Wall Bake 2004, p. 36-40; Faure & Hartlief 2002, p. 61-68.

2 Van der Velden & Kleber 2000, p. 27.

3 Zie ook 'Onderzoek epidemie Legionellose, eindrapportage 23 augustus '99', *Infectieziekten bulletin* 1999, p. 156-157. Te raadplegen via: www.rivm.nl (laatst geraadpleegd 16 oktober 2015); *Kamerstukken II*, 1999/2000, 26 442, nr. 10 (Brief van de Minister van VWS).

De gebeurtenis in Bovenkarspel vormde voor het kabinet op 18 maart 2000 de aanleiding om een schadefonds op te richten voor de slachtoffers en de nabestaanden.

6.2 DE BOOSDOENER: LEGIONELLA PNEUMOPHILA

De boosdoener was de bacterie *legionella pneumophila*, een variant van de legionellabacterie die na inademing legionellagriep of veteranenziekte kan veroorzaken.⁴ De griep is een tijdelijke aandoening, terwijl de veteranenziekte een chronische longaandoening is, met een mogelijk ernstige afloop. De incubatietijd ligt tussen de twee en twintig dagen.⁵ Na de inademing van waterdeeltjes met de bacterie, bijvoorbeeld onder de douche of via een sproei-installatie kan een infectie ontstaan die zich in de longen nestelt. Met name personen met een verminderde afweer zijn bevattelijk voor de ziekte: ouderen en rokers. Wanneer een tijdige behandeling met antibiotica uitblijft, bestaat een grote kans op overlijden van een geïnfecteerd slachtoffer.

Omdat de oorzaak van de schade de blootstelling aan vervuilde waterdeeltjes is geweest, lijkt het erop dat de legionellabesmetting in Bovenkarspel een mass exposure accident is geweest. Vanwege de relatief korte incubatietijd, ontbreken problemen met betrekking tot sluipende schade. Omdat de besmetting zich heeft voorgedaan vanuit één plaats, de Flora in Bovenkarspel, heeft de ramp tevens trekken van een mass disaster accident. De gebeurtenis in Bovenkarspel kan dus niet alleen als een mass exposure accident maar ook als een mass disaster accident worden gekenschetst.

Naar aanleiding van de grootschalige besmetting in Bovenkarspel heeft de overheid in de jaren daarna een uitgebreid actieplan opgesteld ter preventie van de ontwikkeling van de gevaarlijke variant van de legionellabacterie. In het Drinkwaterbesluit is bijvoorbeeld een zorgplicht neergelegd voor de eigenaar van een collectieve waterleidinginstallatie en in de Regeling legionella-preventie in drinkwater en warm tapwater worden nadere eisen gesteld aan de eigenaar van een watervoorziening.⁶ Voor zwembaden met glijbanen, fontein en whirlpools zijn preventieve regels neergelegd in het Besluit hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden.⁷ Ook voor

4 Zie hierover bijvoorbeeld https://nl.wikipedia.org/wiki/Legionella_pneumophila (laatst geraadpleegd 16 oktober 2015).

5 Zie <http://www.ggd.amsterdam.nl/hygiene/legionellapreventie/legionella-gestelde/> (laatst geraadpleegd 13 juli 2015).

6 Drinkwaterbesluit, *Stb.* 2011, 293; Regeling legionellapreventie in drinkwater en warm tapwater, *Stcrt.* 2011, 10828.

7 *Stb.* 1984, 470, I. w.tr. 1 november 1984, maar gewijzigd in verband met legionella, zie ook het Besluit van 26 oktober 2004 tot wijziging van het Waterleidingbesluit en het Besluit hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden (preventie van legionella in

koeltorens, industriële installaties en systemen zijn inmiddels preventieve maatregelen verplicht gesteld in de Activiteitenregeling milieubeheer.⁸ Voor alle installaties die bij grote evenementen worden ingezet, die water gebruiken en die kleine waterdruppeltjes produceren, zoals douches, fontein en whirlpools, legt de Wet publieke gezondheid de gemeentes een zorgplicht op die zich ook uitstrekt tot risicovolle situaties met betrekking tot legionella.⁹

6.3 PROCEDURES BELICHT

De slachtoffers hebben een aantal civiele procedures aangespannen. Ik bespreek deze procedures kort om te laten zien dat er verschillende procedures werden aangespannen, en dat bij deze procedures verschillende partijen betrokken zijn. Ook de problemen van het aansprakelijkheidsrecht waarmee de slachtoffers geconfronteerd worden, worden zichtbaar.

In een eerste kortgedingprocedure, aangevangen in november 1999, hebben twee slachtoffers de standhouder van de bewuste whirlpool op de Flora en ook de stichting West-Friese Flora Bovenkarspel aansprakelijk gesteld.¹⁰ Zij verweten de standhouder dat hij op de hoogte was of had moeten zijn van de omstandigheid dat een whirlpool bij onjuist gebruik een bron van legionella-besmetting kan zijn en dat zij daarom gehouden was om noodzakelijke veiligheidsmaatregelen te treffen om besmetting te voorkomen. Die maatregelen bestaan uit het op de juiste temperatuur houden, het chloreren en het verversen van het water in de whirlpool.

Terwijl ook de Hoge Raad in 2002 heeft vastgesteld dat de standhouder onrechtmatig heeft gehandeld, zijn de vorderingen van de slachtoffers in het kort geding niet toegewezen, omdat de omvang van de schade als onvoldoende onderbouwd is beoordeeld en het spoedeisend belang niet aangetoond is. De kortgedingprocedure heeft een vervolg gekregen in 2007, toen een van de eisers alsnog een bodemprocedure tegen de standhouder heeft aangespannen.¹¹

Vervolgens heeft de Consumentenbond in februari 2000 een zaak aangespannen waarin zij (op grond van art. 3:305a BW) een collectieve actie heeft ingesteld en een verklaring voor recht heeft gevorderd dat de eerder verant-

leidingwater), *Stb.* 2004, 576. Inmiddels is deze regelgeving neergelegd in de Drinkwaterwet, *Stb.* 2009, 370.

8 *Stcrt.* 2007, 223, i.w.tr. 1 januari 2008, door *Stcrt.* 2012, 21101 is de citeertitel m.i.v. 1 januari 2013 gewijzigd.

9 Art. 2 lid 2 onder f Wet publieke gezondheid, jo. art. 149 Gemeentewet jo. art. 2 lid 4 Besluit publieke gezondheid. Zie de Wet publieke gezondheid, *Stb.* 2008, 460; Besluit publieke gezondheid, *Stb.* 2008, 461.

10 HR 29 november 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE5162, *NJ* 2003, 549 m.nt. J.B.M. Vranken; Gerechtshof Amsterdam 4 januari 2001, ECLI:GHAMS:2001:AA9299, *KG* 2001, 40; Rechtbank Alkmaar 23 december 1999, ECLI:NL:RBALK:1999:AA4000, Rechtbank Alkmaar 20 januari 2000, ECLI:RBALK:2000:AA4370.

11 Zie later in deze paragraaf.

woordelijk gehouden standhouder alsmede een tweede standhouder, de staat en de Flora aansprakelijk waren te houden. De staat is aansprakelijk gesteld wegens het nalaten regelgeving uit te vaardigen en toezicht te houden. De rechtbank heeft deze verklaring voor recht afgegeven in 2002 en het hof heeft deze uitspraak in 2007 bekrachtigd: de beide standhouders hebben onrechtmatig gehandeld jegens de personen van wie vaststaat dat zij als gevolg van een bezoek aan de Flora besmet zijn geraakt met de legionellabacterie.¹² De vorderingen tegen de staat en de Flora zijn afgewezen.

Dat de legionellacausus een lange nasleep heeft gehad, blijkt uit de volgende serie van procedures. Na de collectieve actie van de Consumentenbond heeft een van de eisers die in november 1999 de hierboven beschreven kortgedingprocedure heeft aangespannen een voorlopig deskundigenbericht gelast om medische deskundigen te horen, en deze eiser is vervolgens op 21 december 2007 een bodemprocedure begonnen om zijn schade vergoed te krijgen.¹³ Hoewel de eiser in het gelijk is gesteld, heeft dit niet tot een uitkering van zijn schadevergoeding geleid.

De standhouder heeft van de verzekeraar het maximaal verzekerde bedrag uitgekeerd gekregen, met het doel deze som over te maken op een door de standhouder ten behoeve van de slachtoffers opgerichte stichting, Talpa geheten. Dit bedrag van 577.724 euro, de maximale verzekeringsdekking vermeerderd met rente, is op 30 november 2002 al gestort op de rekening van de stichting Talpa. De slachtoffers zijn hiervan niet op de hoogte gesteld. Na de verklaring voor recht van het hof in 2007 dat de standhouder onrechtmatig heeft gehandeld jegens de slachtoffers van de Flora, heeft de Consumentenbond de stichting gesommeerd in overleg te treden omtrent het vaststellen van een uitkeringsreglement, het beoordelen van aanvragen en het doen van uitkeringen aan slachtoffers, maar de stichting is daarbij in gebreke gebleven.

De Consumentenbond heeft ten slotte een procedure aangespannen tegen de stichting Talpa. De rechter veroordeelde de stichting Talpa conform de vordering in 2010. De na het vonnis aangestelde bewindvoerder heeft daarna ontdekt dat de verzekerde som van de rekening van de stichting Talpa was verdwenen.¹⁴ De standhouder bleek dit geld voor eigen doeleinden te hebben aangewend en werd in 2012 strafrechtelijk veroordeeld voor oplichting van

12 Rechtbank Alkmaar 12 december 2002, ECLI:NL:RBALK:2002:AF1817, *NJ* 2003, 68 en Gerechtshof Amsterdam 25 oktober 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:BB6504, *JA* 2008, 2. Tegen het arrest van het hof is geen cassatie ingesteld, zodat de verklaring voor recht onherroepelijk werd op 25 januari 2008.

13 Zie Rechtbank Alkmaar 22 april 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BI1927, *JA* 2009, 101 m.nt. W.H. van Boom.

14 De verzekeraar heeft de stichting en de standhouder persoonlijk aangesproken op grond van misleiding door opgave van een eigen rekeningnummer in plaats van het rekeningnummer van de stichting. De rechtbank heeft de standhouder ook persoonlijk aansprakelijk gehouden omdat hij de verzekeraar bewust had misleid en het geldbedrag op zijn eigen rekeningnummer had laten storten. Rechtbank Alkmaar 9 juni 2010, ECLI:NL:RBALK:2010:MB7163, *JA* 2010, 96.

de verzekeringsmaatschappij en het witwassen van het verzekeringsbedrag.¹⁵ De advocaat van de standhouder is voorwaardelijk geschorst door het hof van discipline vanwege het opzettelijk achterhouden van relevante informatie, namelijk dat de aansprakelijkheidsverzekeraar had uitgekeerd ten behoeve van de slachtoffers.¹⁶

Hoewel slachtoffers verschillende procedures hebben aangespannen en de standhouder aansprakelijk hebben weten te stellen, hebben zij geen schadevergoeding mogen ontvangen. Het rampschadekarakter heeft ervoor gezorgd dat niet met het voeren van één procedure kon worden volstaan, maar dat collectieve acties en procedures met enkele of meerdere partijen zijn ingeleid. Met de procedures is uiteindelijk een periode van dertien jaar gemoeid geweest.

6.4 VERDELING VERZEKERINGSGELD: STICHTING TEGEMOETKOMING LEGIONELLA

De verzekeraar van de standhouder heeft in 2009 nogmaals het bedrag uitgekeerd, met rente, waarop de betrokken partijen een commissie hebben samengesteld om het verzekeringsgeld te verdelen onder de slachtoffers: de Stichting Tegemoetkoming Legionella.¹⁷ De commissie heeft na het in kaart brengen van de totale schade van alle slachtoffers vaste bedragen voor uitkeringen vastgesteld, waardoor een vlotte afhandeling van de schade heeft kunnen plaatsvinden. Deze pot met geld kan worden beschouwd als een schadefonds dat past binnen het aansprakelijkheidsrecht. Hoewel deze regeling interessant is om te onderzoeken, zal ik dat niet doen, omdat deze regeling privaat gefinancierd is. Ik onderzoek uitsluitend schadefondsen die geheel of gedeeltelijk door de overheid zijn gefinancierd – verderop in dit hoofdstuk (§ 6.6) vindt de bespreking van het door de overheid gefinancierde fonds voor legionella-slachtoffers plaats.

15 Rechtbank Alkmaar 30 november 2012, ECLI:NL:RBALK:2012:BY4726.

16 Zie Hof van Discipline 26 augustus 2011, Nr. 5970. Ten slotte heeft er nog een procedure plaatsgehad tussen de standhouder, die vordert dat de Flora, en de Coöperatieve Bloembollencentrale in vrijwaring worden veroordeeld tot betaling van hetgeen waartoe hij in hoofdzaak zou worden veroordeeld. Nu de vordering op 3 juni 2008 is ingesteld, en al in 1999 een van de slachtoffers een kortgedingprocedure had aangespannen, had de standhouder bekend worden geacht met de schade. Zie Rechtbank Alkmaar 26 mei 2010, ECLI:NL:RBALK:2010:BM5694, JA 2010, 99.

17 Zie hierover ook: www.stichtingveteranenziekte.nl. In de stichting hebben zitting: een bestuurslid uit de kring van de verzekeraars, een rechter en een hoogleraar. Dat leidt tot de vraag of de verzekeraar het verzekeringsgeld zonder verdere bemoeienis ter beschikking mag stellen aan de dader. Zie hierover Van Boom in zijn noot onder Rechtbank Zutphen 14 mei 2009, ECLI:NL:RBZUT:2009:BI3783, JA 2009, 100 m.nt. W.H. van Boom.

De slachtoffers hebben 63 procent van hun schade vergoed gekregen.¹⁸ Enkel van de slachtoffers die bij de stichting tien jaar na dato een schadeclaim indienden hebben de maximumsom van 75.000 euro ontvangen. De meesten kregen alleen smartengeld. De uitkeringen voor smartengeld liepen uiteen van 5.000 tot 30.000 euro.

6.5 PROBLEMEN IN EN RONDOM HET AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT

Uit de door de slachtoffers gevoerde procedures komt het volgende beeld naar voren. De slachtoffers kregen te maken met de lange duur van de procedure, het ontbreken van aansprakelijkheid van de overheid, ontoereikende verzekeringsdekking van de dader en het verdwijnen van verzekeringspenningen, insolventie en verjaring. Ik werk deze problemen kort uit.

Lange duur

In de eerste kortgedingprocedure is veelbelovend binnen drie jaar tot in de laatste instantie uitspraak gedaan. De Hoge Raad heeft toen geoordeeld dat de standhouder onrechtmatig heeft gehandeld door na te laten voorzorgsmaatregelen te treffen. Hierna zijn echter nog vele procedures gevolgd voordat de slachtoffers enige schadevergoeding hebben gekregen. Het uitkeren van vergoedingen gebeurde tien jaar na dato, nadat de verzekeraar een tweede maal had uitbetaald. Dat alles bijeen maakt dat de lange duur van de procedure als een probleem voor de legionella-slachtoffers moet worden aangemerkt.

Aansprakelijkheid

Het vaststellen van de onrechtmatigheid van het gedrag van de standhouder(s) heeft niet op veel problemen gestuit; dit is gebeurd op grond van de algemene onrechtmatige daad, voor het nalaten voorzorgsmaatregelen te nemen. Het bewijs van het causaal verband zou voor de slachtoffers lastig te leveren zijn geweest, als de rechter de slachtoffers niet tegemoet zou zijn gekomen met een analoge toepassing van de regel uit Cijsouw/De Schelde. Wanneer de dader tekortschiet in het treffen van normale veiligheidsmaatregelen, het chloreren van water, gericht op bekende gevaren voor de gezondheid, dan is de dader ook aansprakelijk als zich door dit tekortschieten een ander speci-

18 Zie hierover bijv. <http://www.stichtingveteranenziekte.nl/nieuws/definitieve-schade-uitkering-legionellaslachtoffers-westfriese-flora> (laatst geraadpleegd 16 oktober 2015). De Stichting Tegemoetkoming Legionella heeft hierbij rekening gehouden met de eerder door slachtoffers verkregen tegemoetkoming uit het legionellafonds, waarover meer hierna in § 6.6.

fiek gevaar verwezenlijkt. Daarnaast heeft de rechter voor het causaal verband de omkeringsregel toegepast.¹⁹

Met het aansprakelijk houden van de staat in zijn rol als nachtwaker voor het nalaten regelgeving uit te vaardigen en te waarschuwen, hebben de slachtoffers geen succes gehad. Het beroep op de algemene onrechtmatige daad, in combinatie met artikelen 2 en 8 EVRM, werd in rechte niet gehonoreerd.²⁰ Het incident in Bovenkarspel heeft er wel toe geleid dat de wetgever in beweging is gebracht en verschillende regels heeft uitgevaardigd met het oog op preventie van legionellabesmettingen.²¹ De andere subsidiaire dader, de Flora, is niet aansprakelijk, omdat op haar geen algemene zorgplicht rust ten aanzien van de veiligheid van de bezoekers.

Onvoldoende verzekeringsdekking en het verdwijnen van verzekeringspenningen

De verzekeringsdekking van circa een half miljoen euro bleek te weinig om alle slachtoffers van een volledige schadevergoeding te kunnen voorzien. Uiteindelijk zijn met deze ontoereikende verzekeringsgelden schadevergoedingen uitgekeerd, waarbij een evenredige verdeling van het verzekeringsgeld heeft plaatsgevonden door tussenkomst van de Stichting Tegemoetkoming Legionella. Deze verdeling leidde inclusief de tegemoetkoming uit het fonds voor legionellaslachtoffers (waarover meer hierna in § 6.6.) tot vergoeding van 63 procent van de schade van elk slachtoffer.

Omdat de aansprakelijkheidsverzekeraar Nationale Nederlanden de verzekerde som heeft uitgekeerd aan de dader zonder dat de slachtoffers daarvan op de hoogte waren, heeft de dader het geld uit het zicht kunnen houden van de slachtoffers en het geld voor eigen gebruik kunnen aanwenden. Nationale Nederlanden heeft daarop het verzekeringsgeld een tweede keer uitbetaald. Onder het nieuwe verzekeringsrecht is een directe actie voor de benadeelde met schade door dood of letsel geïntroduceerd, art. 7:954 BW, die inhoudt dat op de verzekeraar de plicht rust direct aan de benadeelde te betalen. In het geval van een ontoereikende verzekerde som moet de verzekeraar zorgen voor een evenredige verdeling onder de benadeelden, zo volgt uit art. 7:954 lid 5 BW. Naar nieuw verzekeringsrecht heeft de aansprakelijkheidsverzekeraar niet voldaan aan die plicht als hij het verzekerde bedrag zonder verdere bemoeienis aan een stichting zou uitkeren.²²

19 HR 29 november 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE5162, NJ 2003, 549 m.nt. J.B.M. Vranken. Zie over de omkeringsregel ook § 2.2.1.3.

20 Vgl. Gerechtshof Amsterdam 25 oktober 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:BB6504, JA 2008, 2, r.ov. 4.8.12.

21 Zie hierboven in § 6.2.

22 Zo ook Van Boom in zijn noot onder Rechtbank Zutphen 14 mei 2009, ECLI:NL:RBZUT:2009:BI3783, JA 2009, 100 m.nt. W.H. van Boom.

Insolventie en verjaring

Het vermogen van de standhouder, een kleine bv, was onvoldoende voor het voldoen van de vorderingen van de benadeelden. Het vermogen van de dader komt in beeld als deze geen aansprakelijkheidsverzekering heeft, deze ontoereikende dekking of in het geheel geen dekking biedt. In dit geval duurde het enige jaren voordat de aansprakelijkheidsverzekering de verzekerde som uitkeerde. Na verdeling van die som komt de standhouder weer in beeld om de resterende 37 procent van de schade van de slachtoffers te betalen.

In een poging de dader tot vergoeding te dwingen, hebben de slachtoffers en de Consumentenbond achtereenvolgens verschillende procedures tegen de dader(s) gevoerd. Dit heeft er zelfs toe geleid dat door de dader als verweer een beroep is gedaan op het verstrijken van de korte verjaringstermijn. In verschillende uitspraken in eerste aanleg is echter geoordeeld dat de collectieve actie stuitende werking heeft gehad, zodat de vorderingen die voorlagen nog te effectueren waren.²³

6.6 HET SCHADEFONDS VOOR LEGIONELLASLACHTOFFERS

6.6.1 Inleiding

Teneinde een beeld van het schadefonds voor legionellaslachtoffers te schetsen, zal ik de belangrijkste eigenschappen van het fonds beschrijven. Het gaat om de doelstelling van het fonds, de schadevergoeding, de voorwaarden en de procedure.

6.6.2 Doelstelling

Ongeveer een jaar na de Flora in Bovenkarspel heeft het kabinet besloten een financieel gebaar te maken naar de slachtoffers en hun nabestaanden door een schadefonds op te richten.²⁴ Het kabinet karakteriseerde de gebeurtenis te Bovenkarspel als een 'unieke' gebeurtenis. Met het oog op de samenloop van omstandigheden, het grote aantal slachtoffers, het onvoorzienbare karakter, het schokkende emotionele effect en de grote publieke betrokkenheid werd de epidemie als uitzonderlijk beschouwd.

Voor het vaststellen en uitkeren van een tegemoetkoming aan de slachtoffers heeft de overheid een stichting in het leven geroepen: de Stichting Fonds

23 Rechtbank Zutphen 14 mei 2009, ECLI:NL:RBZUT:2009:BI3783, JA 2009, 100 m.nt. W.H. van Boom; Rechtbank Alkmaar 26 mei 2010, ECLI:LNL:RBALK:2010:BM5694, JA 2010, 99.

24 *Kamerstukken I/II*, 1999/2000, 27 094, nr. 1/2 (Brief van de minister van VWS van 1 mei 2000).

Slachtoffers Legionella-epidemie. Deze stichting heeft een uitkeringsreglement opgesteld. Door de overheid is een bedrag van 910.000 euro ter beschikking gesteld voor de uitkeringen en de uitvoering van het schadefonds.²⁵ Uit de financiële bijdrage van de overheid kan niet worden opgemaakt dat de overheid aansprakelijkheid erkent jegens de slachtoffers of hun nabestaanden.²⁶

Voor een vergoeding zijn degenen in aanmerking gekomen die besmet zijn geraakt met de *legionella pneumophila* tijdens de bloemententoonstelling de West-Friese Flora in Bovenkarspel in maart 1999. Ook de nabestaanden van degenen die zijn overleden als gevolg van de legionella-uitbraak hebben een uitkering gekregen.²⁷

6.6.3 Schadevergoeding

Alle slachtoffers die de besmetting hebben overleefd konden een éénmalige tegemoetkoming in de immateriële schade krijgen ter hoogte van 1.815 euro. Indien zij tenminste 48 uur onafgebroken in een ziekenhuis in Nederland opgenomen zijn geweest, kunnen zij in aanmerking komen voor nog eens eenzelfde bedrag.²⁸ Wanneer een slachtoffer is overleden, kregen nabestaanden gezamenlijk recht op 4.540 euro.²⁹

Dat het hier gaat om een tegemoetkoming in de vergoeding van de immateriële schade blijkt uitdrukkelijk uit de aanhef van de uitkeringsregeling.³⁰ De vergoeding heeft plaatsgevonden zonder differentiatie naar het ziektebeeld van de slachtoffers of de verwachte gevolgen op de lange termijn voor de slachtoffers.

Nadat alle aanvragen zijn ingediend, heeft de stichting besloten het resterende bedrag dat ter beschikking is gesteld ook aan de slachtoffers ten goede te laten komen. De slachtoffers en nabestaanden hebben daartoe allen een extra vergoeding van 795 euro gekregen.³¹

25 Destijds: 2 miljoen gulden.

26 Zie de aanhef van de Uitkeringsregeling Fonds Slachtoffers Legionella-epidemie, *Stcrt.* 2000, nr. 123, p. 11-12 en ook de brief van de minister van 1 mei: *Kamerstukken I/II*, 1999/2000, 27 094, nr. 1/2.

27 Zie art. 2 Uitkeringsregeling Fonds Slachtoffers Legionella-epidemie.

28 Zie art. 3 Uitkeringsregeling Fonds Slachtoffers Legionella-epidemie. Destijds: een bedrag van 4.000 gulden.

29 Art. 5 van de uitkeringsregeling. Destijds: 10.000 gulden.

30 De aanhef bevat de volgende tekst: 'dat het kabinet de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport toestemming heeft verleend de oprichting van een stichting te bevorderen welke zich ten doel dient te stellen een gepast financieel gebaar te maken als vergoeding voor geleden immateriële schade naar de slachtoffers van voornoemde legionella-epidemie zonder daarbij aansprakelijkheid te erkennen jegens de slachtoffers of hun nabestaanden voor geleden schade'.

31 Een bedrag van f 1.750,-. Zie hierover Van den Wall Bake 2004, p. 15.

6.6.4 Voorwaarden

Aan de tegemoetkoming van 1.815 euro zijn in vergelijking met het aansprakelijkheidsrecht weinig eisen gesteld; slechts dat een bezoek aan de Flora is afgelegd en dat een lichte vorm van causaal verband tussen schade en gebeurtenis aanwezig is. Het slachtoffer moest daartoe aantonen dat hij de Flora heeft bezocht of daar heeft gewerkt tussen 19 tot en met 28 februari. Vervolgens moest het slachtoffer of de overledene zijn opgenomen in het casusregister van besmette personen dat het RIVM heeft opgesteld, of een verklaring van een huisarts overleggen. Dat het slachtoffer schade heeft geleden of de nabestaande leed is toegebracht hoeft niet te worden aangetoond.

Als het slachtoffer kon aantonen dat hij 48 uur in het ziekenhuis opgenomen is geweest, kreeg hij nog eens 1.815 euro.

Om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming na het overlijden gold als voorwaarde dat er een causaal verband bestond: het slachtoffer moest zijn overleden als gevolg van de besmetting die is opgelopen op de Flora.

Bij de aanvraag is de verplichting opgelegd toestemming te verlenen tot onderzoek naar de medische gegevens van het slachtoffer en desgevraagd mee te werken aan het verstrekken van inlichtingen.³²

Terwijl de Flora een mass disaster accident (en tevens een mass exposure accident) was, kon door het schadefonds van de slachtoffers niet een van te voren geïdentificeerde groep worden gemaakt, omdat voor een bezoek aan de Flora geen registratie vereist was. Slachtoffers kwamen van heinde en verre op de bloemententoonstelling af.

6.6.5 Procedure

De slachtoffers dienden een aanvraagformulier in te leveren bij de stichting, die besloot over de toekenning en de hoogte van een tegemoetkoming. Dit formulier moest binnen twee maanden na de publicatie van de regeling, dus voor 29 augustus 2000, zijn ingediend. Vervolgens bekeek de stichting of aan de voorwaarden was voldaan. Indien nodig heeft de stichting verdere inlichtingen aan het slachtoffer of de nabestaanden gevraagd. De stichting bevestigde de ontvangst en besliste binnen acht weken of een uitkering wordt verstrekt, en van welke hoogte deze zal zijn. Als de stichting niet binnen deze termijn tot een beslissing kon komen, noemde zij een redelijke termijn aan de aanvrager waarbinnen wel kon worden beslist. Na een positief besluit werd een tegemoetkoming binnen drie maanden uitgekeerd.³³ De duur van de procedure was ongeveer vijf maanden.

32 Vgl. art. 6 Uitkeringsregeling Fonds Slachtoffers Legionella-epidemie.

33 Zie art. 7 van de Uitkeringsregeling Fonds Slachtoffers Legionella-epidemie. Een vrij lange termijn voor het uitbetalen van de uitkering na een positieve beslissing.

De regeling bevat een hardheidsclausule, die inhoudt dat kan worden tegemoetgekomen aan onbillijkheden van overwegende aard, die zich bij toepassing van de regeling voordoen naar het oordeel van het bestuur van de stichting. Wanneer het slachtoffer het niet eens is met de beslissing van de stichting, kan hij tegen die beslissing in bezwaar en beroep gaan volgens de daarvoor geldende regels in het bestuursrecht.³⁴

6.7 BEOORDELING VAN HET SCHAEDEFONDS

Nu volgt de beoordeling van het fonds voor legionellaslachtoffers vanuit een viertal gezichtspunten: worden de problemen van het aansprakelijkheidsrecht opgelost, is aan de doelstelling van de regeling voldaan, worden de functies van het aansprakelijkheidsrecht vervuld en heeft de overheid voldaan aan een plicht tot oprichting van een fonds?

6.7.1 Problemen

Dit schadefonds geeft een oplossing voor de problemen in en rondom het aansprakelijkheidsrecht, die hierna zal volgen. Het fonds blijkt de duur van de procedure tot vijf maanden te kunnen reduceren. Omdat de overheid een financiering biedt, zijn de problemen van insolventie of onvoldoende verzekeringsdekking van de baan. Het aanspreken van de overheid in haar rol als nachtwaker, oftewel als subsidiaire dader, kan ook worden gezien als een probleem van insolventie, dat met de oprichting van het schadefonds wordt opgelost.

Zowel de voorwaarden voor een tegemoetkoming, als het bepalen van de hoogte van de tegemoetkoming zijn vereenvoudigd ten opzichte van het aansprakelijkheidsrecht. Door deze vereenvoudiging kan de duur van de procedure tot het doen van een uitkering in de hand worden gehouden. Zo zijn de voorwaarden voor het verkrijgen van een vergoeding laagdrempelig, met name voor het aantonen van het causaal verband tussen de schade en de gebeurtenis, en zijn de bewijsmiddelen nauwkeurig omschreven. Dit maakt een controle op de voorwaarden bij de uitvoering van de regeling minder gecompliceerd, zodat de procedure niet lang hoeft te duren.

Aangezien het fonds voldoende middelen heeft om alle slachtoffers van een tegemoetkoming te voorzien, hoeft er geen evenredige verdeling van de

³⁴ Zie art. 8 van Uitkeringsregeling Fonds Slachtoffers Legionella-epidemie. Deze regeling is door het bestuur geschreven. Volgens de minister zou de stichting een bezwaar- en beroepsprocedure in het leven moeten roepen die conform de Awb is: *Kamerstukken I/II*, 1999/2000, 27094, nrs. 221 en 1.

beschikbare gelden plaats te vinden. Hier speelt het probleem van de evenredige verdeling van de verzekeringsgelden dus niet.

6.7.2 Doelstelling

De doelstelling van dit schadefonds kan als sympathiek worden beschouwd: het maken van een financieel gebaar naar de slachtoffers van de Flora. Het gebaar is een daad van vriendelijkheid en is niet gericht op volledige compensatie. Dat is ook terug te zien in de volgende paragraaf, waar beoordeeld wordt hoe het fonds functioneert. De eigen doelstelling is vervuld. Binnen afzienbare termijn en op laagdrempelige wijze hebben slachtoffers een tegemoetkoming gekregen. De uitvoeringskosten van het fonds waren bijzonder laag, want deze bedroegen slechts 13 procent.³⁵

De inhoud van de regeling is opmerkelijk omdat ook een immateriële schadevergoeding wordt toegekend aan de nabestaanden van overleden slachtoffers, terwijl deze personen naar het destijds (en thans) geldende aansprakelijkheidsrecht geen aanspraak op een vergoeding voor hun verdriet zouden hebben gehad.

Bij het maken van een financieel gebaar is het lastig te oordelen over de hoogte van de vergoeding. Kan elk bedrag als een passend gebaar worden beschouwd? Het bedrag mag in elk geval niet te weinig zijn; een gebaar van 10 euro zal als een belediging kunnen worden ervaren. Er is dus een ondergrens. Uiteindelijk is het geld verdeeld aan de hand van de beschikbare gelden, en is er een onderverdeling in categorieën slachtoffers gemaakt. Nu de tegemoetkomingen ruimschoots boven de ondergrens zitten, kunnen zij als een passend financieel gebaar worden beschouwd.

Ook zou kunnen worden betoogd dat er een bovengrens is: het gebaar hoeft tezamen met de vergoeding uit het aansprakelijkheidsrecht in elk geval niet meer dan de gehele schade te vergoeden. Daar lijkt geen sprake van te zijn. De slachtoffers hadden een totale schade tussen 8.000 en 120.000 euro, waarvan 63 procent vergoed is, wat neerkomt op bedragen tussen 5.000 en 75.000 euro.³⁶

Toen er na alle ingediende aanvragen geld over bleek te zijn, hebben de slachtoffers eenzelfde extra bedrag uitgekeerd gekregen. Hier had het fonds wellicht beter kunnen aansluiten bij de gemaakte indeling in categorieën slachtoffers, en drie verschillende bedragen kunnen uitkeren om meer recht te doen aan het individuele geval.

³⁵ Zie Van den Wall Bake 2004, p. 15.

³⁶ Dit blijkt uit de uitgekeerde percentages van de Stichting Tegemoetkoming Legionella, zie § 6.4 van dit hoofdstuk.

6.7.3 Functies

Het karakter van het legionellafonds is het maken van een financieel gebaar. Dat is terug te zien in de score van het fonds op de functies van het aansprakelijkheidsrecht.³⁷ Het fonds biedt een kleine compensatie aan de slachtoffers en aan de nabestaanden. De functie erkenning hangt nauw samen met de functie compensatie. Van de geboden compensatie zou het slachtoffer erkenning kunnen krijgen. Met het verstrekken van de uitkering wordt immers duidelijk gemaakt dat de slachtoffers besmet zijn geraakt met legionella en als gevolg daarvan schade hebben geleden. Door de slachtoffers werd de geboden compensatie, en daarmee de erkenning echter als onvoldoende beoordeeld; zij vinden dat het uitgekeerde bedrag te laag is in verhouding tot andere vergoedingen die direct na de rampen door de overheid zijn gedaan en dat deze niet in verhouding staat tot de geleden schade.³⁸ Ik zou daarom willen stellen dat het tegenovergestelde effect wordt bereikt en de functie erkenning slecht wordt gediend.

Voor genoegdoening voor het slachtoffer is in het fonds geen plaats, omdat de vergoeding in het geheel niet gefinancierd wordt door de dader en er ook geen verhaal op de dader plaatsvindt.³⁹ Ik ga er hierbij van uit dat we alleen diegene als dader kunnen beschouwen die door de rechter als zodanig is aangewezen. De overheid vult het fonds, is door de slachtoffers als dader aangewezen, maar wordt door de rechter niet als dader aangemerkt. Hier lijkt de uitkomst te wringen met ons gevoel.

Kan het fonds niet op een andere manier – dan in de zin van het aansprakelijkheidsrecht – genoegdoening bieden aan het slachtoffer? Het slachtoffer kan behalve uit het aansprakelijkheidsrecht ook genoegdoening halen uit andere bronnen, zoals een politiek debat over een ramp, beschuldigingen in de media aan het adres van de dader en de consequenties daarvan in het professionele en persoonlijke leven van de dader, en niet te vergeten de strafrechtelijke veroordeling van de dader. Zou het slachtoffer niet een dergelijke, andere vorm van genoegdoening kunnen halen uit het schadefonds, dat immers wordt gevoed door de overheid? De overheid is in haar hoedanigheid van nachtwaker betrokken geweest bij het ontstaan van de ramp en wordt door de slachtoffers wel als dader gepercipieerd. De overheid is immers ook aansprakelijk gesteld door de slachtoffers. Ik zou willen stellen dat het vullen

37 De score op de functies vindt plaats door het fonds te toetsen met behulp van de vragen uit hoofdstuk 4. Daarnaast worden, indien aanwezig, evaluaties, rapporten en krantenberichten meegenomen bij de beoordeling.

38 Zie bijvoorbeeld kritisch de stichting veteranenziekte: 'Kille overheid wijst verantwoordelijkheid af', *Nieuwsbrief*, 2007, nr. 28, p. 3 te raadplegen via: www.stichtingveteranenziekte.nl. Ook de slachtoffers zijn teleurgesteld aan het woord in: 'Legionella/ De stille ramp', *Trouw* 11 september 2006. Tevens: Van den Wall Bake 2004, p. 16.

39 Alhoewel daarover kan worden getwist, als men van mening is dat de aansprakelijkheid van de overheid als toezichthouder ten onrechte door de rechter is afgewezen.

van een fonds door de overheid een bijzondere vorm van genoegdoening oplevert aan de slachtoffers. Dit is dus een vorm van genoegdoening die specifiek is voor een door de overheid gefinancierd rampenfonds, terwijl de overheid een (niet verwijtbare) rol heeft gehad bij het ontstaan van de ramp in kwestie.

Voor de functie preventie is er in dit schadefonds ook geen rol weggelegd, omdat het verhaal op de dader ontbreekt. De vergoedingen blijven ten laste komen van de overheid, ook al zou de dader de slachtoffers volledig compenseren.

In de procedures behorend bij het schadefonds zal het slachtoffer respectvolle bejegening door de stichting en de rechter ervaren, voldoende informatie in de vorm van een duidelijk uitkeringsreglement krijgen en de snelheid van de procedure vinden die leiden tot het vervullen van de functie procedurele rechtvaardigheid.⁴⁰ Eén aspect weet het fonds niet of in mindere mate te realiseren: anders dan in het aansprakelijkheidsrecht kan het slachtoffer zijn verhaal niet doen ten overstaan van de dader. Wel is er de mogelijkheid van inspraak tijdens de bezwaar- en beroepsprocedure. Daarom is het oordeel over deze functie neutraal.

Voor het vervullen van de overkoepelende functie rechtshandhaving moeten alle functies hoog scoren. Nu het fonds op de punten erkenning, genoegdoening en preventie slecht scoort, moet worden geconcludeerd dat de functie rechtshandhaving hier niet tot zijn recht komt.

Onderzocht is ook of het legionellafonds de functies van het aansprakelijkheidsrecht kan vervullen. Wanneer niet alleen de tegemoetkomingen uit het legionellafonds, maar ook de schadeloosstellingen uit het aansprakelijkheidsrecht, tien jaar later, zouden worden betrokken, dan leidt de combinatie van fonds en aansprakelijkheidsrecht tot de volgende beoordeling.

De slachtoffers hebben uiteindelijk 63 procent van hun schade vergoed gekregen, dus scoort de functie compensatie veel hoger. Ook zullen het fonds en het aansprakelijkheidsrecht samen meer erkenning bieden aan het slachtoffer vanwege de hogere vergoeding.

Omdat de slachtoffers voor een groot deel verhaal hebben genomen op de whirlpooleigenaar komt de functie genoegdoening tot zijn recht.⁴¹ De functie preventie krijgt eveneens gestalte door het aansprakelijkheidsrecht.

40 Op grond van de informatie die bekend is over het fonds. Er zijn behalve voor het aspect van het verhaal doen, geen contra-indicaties.

41 Hier zou men kunnen aarzelen of het aansprakelijkheidsrecht de slachtoffers wel genoegdoening verschaft. De dader heeft de verzekerde som zelf geïncasseerd en gebruikt voor zijn verdediging. Het is echter uiteindelijk wel de aansprakelijkheidsverzekeraar van de dader die de verzekerde som uitkeert aan de slachtoffers. Tussen betaling van de dader en betaling van de aansprakelijkheidsverzekeraar van de dader maak ik geen onderscheid bij de functie genoegdoening. Vandaar dat ik van mening ben dat de functie genoegdoening in dit geval toch vervuld wordt.

Voor de functie procedurele rechtvaardigheid is het oordeel opnieuw neutraal. Ditmaal zijn de elementen mogelijkheid van inspraak tijdens de procedure, respectvolle bejegening door de rechter en voldoende informatie over de procedure alle aanwezig. Maar de snelheid van de procedure in het aansprakelijkheidsrecht laat te wensen over, zodat de functie niet optimaal werkt.

De overkoepelende functie rechtshandhaving wordt goed gediend door de combinatie van fonds en het aansprakelijkheidsrecht. Dat is niet verwonderlijk, nu we het aansprakelijkheidsrecht beoordelen in het licht van zijn eigen functies en het fonds voorziet in de tekortkoming van de lange procedure. Schematisch komt dit tot de volgende scores.

<i>Score functies</i> (op een schaal van -- tot ++) ⁴²	<i>fonds</i>	<i>fonds +</i> <i>aansprakelijkheidsrecht</i>
Compensatie	+	+
Erkenning	-	+
Genoegdoening	--	+
Preventie	--	+
Proc. rechtv.	0	0
<i>Totaal rechtshandhaving</i>	-	+

6.7.4 Mogelijke plicht

Met de vuistregels uit hoofdstuk 5 in het achterhoofd kunnen we het volgende zeggen over de mogelijke plicht tot oprichting van een schadefonds. De staat is betrokken in zijn rol van nachtwaker, omdat hij verantwoordelijk is voor het opstellen van regelgeving en het houden van toezicht. De staat is ook aansprakelijk gesteld. Het EVRM is daarom van toepassing. Nu sprake is van structurele insolventie bij rampschade van een kleine dader, zou de staat mogelijk aansprakelijk gesteld kunnen worden op grond van schending van het recht op leven, art. 2 EVRM. Met de oprichting van het legionellafonds voorkomt hij aansprakelijkheid uit schending van de mensenrechten.⁴³ De slachtoffers krijgen een tegemoetkoming in de schade.

Het legionellafonds biedt echter slechts een kleine, gedeeltelijke vergoeding van de schade, en met de uiteindelijke opbrengst van de dader komt het slachtoffer uit op vergoeding van 63 procent van zijn schade. Dat geen volledige schadevergoeding, terwijl het EVRM dat wel vraagt bij gevaarlijke activitei-

42 Score: -- zeer slecht – slecht 0 neutraal + goed ++ zeer goed. Zie voor de betekenis van het schema verder § 1.4.

43 Vgl. vuistregel 1 uit hoofdstuk 5.

ten, zoals het laten bubbelen van een whirlpool met water vol legionellabacteriën.⁴⁴

De procedure in het schadefonds moet zo snel mogelijk, binnen een redelijke termijn, tot een einde komen.⁴⁵ Hoewel er geen vaste termijnen zijn voor de redelijke termijn van art. 6 EVRM, lijkt de termijn van het legionellafonds, vijf maanden, volledig te voldoen aan dit criterium. De eenvoudige inrichting van de procedure draagt daar zeker toe bij.

Uiteindelijk heeft het dertien jaar geduurd voordat slachtoffers hun schade via de route van het aansprakelijkheidsrecht vergoed kregen. Omdat de uitkering uit het schadefonds het slachtoffer reeds een verlichting van zijn leed en schade biedt, wordt de redelijke termijn van de aansprakelijkheidsprocedure iets langer.⁴⁶ Een van de factoren bij het berekenen van de redelijke termijn is namelijk het belang van de zaak (hier: ernstige letselschade), en die neemt door de vergoeding uit het fonds enigszins af. Het gedrag van partijen was hier een belangrijke factor die de zaak verlengd heeft. Toch vraag ik mij af of, gelet op de aard van de zaak (een ramp waarbij 200 personen betrokken waren) en het belang van de zaak (ernstige personenschade), een termijn van dertien jaar te rechtvaardigen is. In een aparte procedure voor de kantonrechter zou kunnen worden bepaald of de redelijke termijn niet geschonden is.⁴⁷ Wat de precieze overschrijding is, en welke compensatie daarop zou moeten volgen, zal door de kantonrechter moeten worden bepaald met inachtneming van de rechtspraak van het EVRM.

6.8 AFSLUITING

De legionella-uitbraak in Bovenkarspel vormde de aanleiding tot de oprichting van een schadefonds voor de slachtoffers en de nabestaanden. In dit hoofdstuk is het fonds beschreven en op een aantal hoofdpunten beoordeeld. In de volgende drie hoofdstukken zal een inspectie van drie andere fondsen volgen. Van de bevindingen met betrekking tot het legionellafonds en de andere fondsen zal een analyse worden gemaakt (hoofdstuk 10): welke lessen kunnen we trekken uit het onderzoek naar de schadefondsen? Ook komt uit het onderzoek naar de schadefondsen een oplossingsrichting naar voren voor de toekomstige afwikkeling van rampschade in het aansprakelijkheidsrecht door middel van een structureel fonds. Deze oplossingsrichting wordt toegelicht in hoofdstuk 11.

44 Vgl. vuistregel 3 uit hoofdstuk 5.

45 Vgl. vuistregel 4 uit hoofdstuk 5.

46 Ik verricht de toets in grote lijnen. Ik verwacht dat de toets door de kantonrechter nauwkeuriger zal plaatsvinden. Daarvoor is hier geen plaats.

47 Aldus HR 28 maart 2014, ECLI:NL:HR:2014:736, NJ 2014, 525 m. nt. P.C.E. van Wijmen & W.D.H. Asser, RvdW 2014, 523, AB 2014, 190 m.nt. T. Barkhuysen en M.L. van Emmerik, AA 2014, 636.